

دانشگاه باقرالعلوم «علیه السلام»
دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته: تاریخ اسلام

عنوان:

بررسی نقش صحابه در دوران خلافت امیر المؤمنین (ع)

استاد راهنما:

دکتر زهرا روح الهی امیری

استاد مشاور:

دکتر سید حسین فلاح زاده

نگارش:

معصومه کاوند

زمستان 1394

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم و اهداء:

فإلیک یا مولای، یا ابا الحسن، یا امیرالمومنین، یا اول شافع بعد اشرف الخلائق اجمعین، یا من
حبّه فرض من الله و بحبه و ولایه تُقبَل الاعمالُ إلى جناحک، یا من حقّه علی هذه الامه کحق الوالد علی
ولده، الی جنابک آیها النبأ العظیم و آیها الصراط المستقیم، إلیک یا سید المسلمین و یعسوب المومنین و
قائد العزّ المجلین، إلیک والی ثمره فوادک و من وعدالله عزّ و جلّ أن یجمع به الامم و یلمّ به الشعب و
ینجز به الوعد و یحیی به الارض بعد موتها.

أهدی، بضاعتی المزجاه «یا آیها العزیز مسنّا و اهلنا الضّرّ و جئنا ببضاعه مزجاه، فاوف لنا کیل
و تصدّق علینا إن الله یجزی المتصدّقین.»

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خدای بی کران که رحمت و نعمت خود را بر این بنده حقیر ارزانی نمود.
تقدیر و تشکر می‌کنم از همه اساتید بزرگواری که در این مقطع تحصیلی افتخار شاگردی آنان را
داشتم. به ویژه تقدیر و تشکر می‌کنم از استاد عزیز سرکار خانم دکتر زهرا روح‌اللهی امیری که
با راهنمایی‌های دلسوزانه، صمیمانه و عالمانه خود این جانب را در انجام این رساله یاری
نمودند. و از استاد مشاور محترم خود حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر سید حسین
فلاح‌زاده نیز کمال تشکر را دارم. و تشکر بسیار از پدر و مادر مهربانم که بدون همراهی و سعه
صدر آنان توفیق انجام این تحقیق برای این حقیر میسر نبود.

چکیده

پس از رحلت پیامبر اکرم(ص) صحابه نزد سایر مسلمانان دارای جایگاهی ارزشمند و منزلتی والا گردند؛ لذا انتظار می‌رفت پس از رحلت آن بزرگوار این صحابه که اکنون به عنوان خواص و الگو در جامعه مطرح بودند ادامه دهنده سیره نبوی باشند؛ اما آنان با نافرمانی از سنت‌های پیامبر(ص) و از طرفی غلبه سنت‌های جاهلی که تا قبل از ظهور اسلام بدان دچار بودند مسئولیت خود را در این زمینه فراموش نمودند. در این راستا پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی روند این تغییر عملکرد صحابه از سنت پیامبر(ص) را در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و قضایی در زمان سه خلیفه نخست مورد بررسی قرار داده است و پس از نشان دادن انحرافات جامعه اسلامی در این دوران به چگونگی عملکرد و واکنش صحابه در دوران حکومت امیرالمومنین(ع) و مقابله آنان در برابر اقدامات اصلاح گرایانه آن بزرگوار پرداخته شده است. صحابه در این دوران در قالب جریان‌هایی همچون «انصار»، «مهاجر»، «بنی‌هاشم»، «بنی امیه» و «قاعدین» نقش‌های مثبت و منفی در مواضع سیاسی، نظامی و فرهنگی ایفا نمودند. در پایان می‌توان گفت پیامد این نقش‌ها در این دوران نشان داد همان گونه که صحابه همسو با امام در تثبیت حکومت آن بزرگوار نقش سازنده‌ای را داشتند، در مقابل یکی از مهمترین عوامل ضعف و شکست حکومت آن حضرت صحابه‌ای بودند که با سوء استفاده از پایگاه معنوی و اجتماعی خود نزد مسلمانان فضای شک و تردید در انتخاب حق را در جامعه ایجاد کردند و با عملکرد اشتباه خود در صحنه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی و اجتماعی بدعت‌های فراوانی به وجود آوردند که تا قرن‌ها دامن گیر جامعه اسلامی گردید.

کلمات کلیدی: امیرالمومنین علی(ع)، نقش صحابه، تغییر عملکرد، پیامدهای سیاسی،

پیامدهای فرهنگی، پیامدهای فرهنگی

فهرست مطالب

11	مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق
12	1- بیان مسأله :
12	2- اهمیت و فایده آن :
13	3- سابقه تحقیق :
14	4- اهداف تحقیق :
14	5- سوالات تحقیق :
14	5-1- سوال اصلی:
14	5-2- سوالات فرعی:
14	6- فرضیه‌های تحقیق :
15	7- پیش فرض‌های تحقیق :
15	8- روش انجام تحقیق :
15	9- روش گرد آوری اطلاعات :
18	10- سازمان دهی تحقیق :

فصل اول: بررسی تغییرات عملکرد صحابه

گفتار اول: بررسی تغییرات مواضع صحابه تا دوران حکومت امام علی(ع).

1- سیاسی

1-1- مدارا با مخالفان

1-2- شایسته سالاری

1-3- جوان گرایی

- 4-1- تاکید بر اهداف متعالی در جهاد **Error! Bookmark not defined.**
- 1-5- وفای به عهد و پیمان **Error! Bookmark not defined.**
- 2- اقتصادی **Error! Bookmark not defined.**
- 2-1- عدالت اقتصادی **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2- توییح متجاوزین به بیت المال **Error! Bookmark not defined.**
- 2-3- رعایت قناعت در زندگی **Error! Bookmark not defined.**
- 3- فرهنگی **Error! Bookmark not defined.**
- 3-1- امر به معروف و نهی از منکر **Error! Bookmark not defined.**
- 3-2- تشویق به علم آموزی و کتابت حدیث **Error! Bookmark not defined.**
- 3-3- ایجاد ارزش و احترام برای زنان **Error! Bookmark not defined.**
- 3-4- تدوین احکام عبادی **Error! Bookmark not defined.**
- 3-5- برقراری مساوات و برادری بین مسلمانان **Error! Bookmark not defined.**
- 4- قضایی **Error! Bookmark not defined.**
- گفتار دوم: بررسی تغییرات مواضع صحابه در دوران حکومت امام علی(ع).** **Error! Bookmark not defined.**
- 1- سیاسی **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1- مدارا با مخالفان **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2- شایسته سالاری **Error! Bookmark not defined.**
- 1-3- تاکید بر اهداف متعالی در جهاد **Error! Bookmark not defined.**
- 1-4- وفای به عهد و پیمان **Error! Bookmark not defined.**
- 2- اقتصادی **Error! Bookmark not defined.**
- 2-1- عدالت اقتصادی **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2- توییح متجاوزین به بیت المال **Error! Bookmark not defined.**
- 2-3- رعایت قناعت در زندگی **Error! Bookmark not defined.**
- 3- فرهنگی **Error! Bookmark not defined.**

3-1- امر به معروف و نهی از منکر **Error! Bookmark not defined.**

3-2- تشویق به کتابت حدیث و علم آموزی. **Error! Bookmark not defined.**

3-3- حفظ ارزش و احترام زنان..... **Error! Bookmark not defined.**

3-4- احیاء احکام عبادی..... **Error! Bookmark not defined.**

3-5- برقراری مساوات و برادری بین مسلمانان. **Error! Bookmark not defined.**

4- قضایایی **Error! Bookmark not defined.**

نتیجه **Error! Bookmark not defined.**

فصل دوم: بررسی جریانهای صحابه در دوران خلافت امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**

1- بررسی نقش جریان انصار در حکومت امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**

1-1- بررسی نقش انصار موافق با حکومت امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**

1-1-1- نقش سیاسی..... **Error! Bookmark not defined.**

1-1-1- بیعت با امام(ع). **Error! Bookmark not defined.**

1-1-1- امارت..... **Error! Bookmark not defined.**

1-1-1- جانشینی امام در مدینه و کوفه. **Error! Bookmark not defined.**

1-1-1- عدم همراهی با دشمن. **Error! Bookmark not defined.**

1-1-2- نقش نظامی..... **Error! Bookmark not defined.**

1-1-2- حضور در میدان جنگ و دفاع از امام علی(ع). **Error! Bookmark not defined.**

الف) جنگ جمل..... **Error! Bookmark not defined.**

ب) جنگ صفین..... **Error! Bookmark not defined.**

ج) جنگ نهروان..... **Error! Bookmark not defined.**

1-1-2- تشویق سپاه به نبرد و جمع آوری نیرو. **Error! Bookmark not defined.**

1-1-2- نمایندگی و سفارت در جنگ. **Error! Bookmark not defined.**

1-1-2- مشاوره نظامی. **Error! Bookmark not defined.**

1-1-3- نقش فرهنگی..... **Error! Bookmark not defined.**

1-1-3- روشنگری مسلمین. **Error! Bookmark not defined.**

- الف) آگاهی دادن به روش مستقیم. **Error! Bookmark not defined.**
- ب) آگاهی دادن به روش غیرمستقیم. **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 1- 2- 3- 2- نقل روایات پیامبر(ص) در فضائل امام علی(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- الف) نقل حدیث غدیر **Error! Bookmark not defined.**
- ب) بازگویی وقایع جنگ **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- بررسی نقش انصار مخالف در حکومت امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 2- بررسی نقش جریان مهاجرین در حکومت امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- بررسی نقش مهاجرین موافق با حکومت امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 2- نقش سیاسی **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 1- 2- 2- بیعت با امام علی(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 1- 2- 2- عدم همراهی با دشمن. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 2- نقش نظامی **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 2- 2- حضور در جنگها و دفاع از امیرالمومنین علی(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 2- 2- تشویق و جمع آوری نیرو. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 2- 3- مشاوره نظامی. **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 3- نقش فرهنگی **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 3- 2- 2- روشنگری مسلمین. **Error! Bookmark not defined.**
- الف) در قالب رفتار و عمل.... **Error! Bookmark not defined.**
- ب) در قالب سخن و بیان..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 3- 2- بیان فضائل امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- بررسی نقش مهاجرین مخالف با امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 1- 2- 2- بیعت شکنی **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 2- 2- مقابله نظامی با امام(ع) **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 3- تحریک مسلمانان علیه امام(ع). **Error! Bookmark not defined.**
- 2- 2- 4- مشاوره به دشمنان **Error! Bookmark not defined.**
- 3- بررسی نقش جریان بنی هاشم در حکومت امیرالمومنین(ع). **Error! Bookmark not defined.**

- 3- 1- کارگزاران حکومتی Error! Bookmark not defined.
- 3- 2- حضور در جنگها و دفاع از امیرالمومنین(ع). Error! Bookmark not defined.
- 3- 3- انجام ماموریت‌های محوله از جانب امیرالمومنین(ع). Error! Bookmark not defined.
- 3- 4- روشنگری مسلمین Error! Bookmark not defined.
- 4- بررسی نقش جریان بنی امیه در حکومت امیرالمومنین(ع). Error! Bookmark not defined.
- 4- 1- عدم بیعت با امیرالمومنین(ع) و پناه دادن به مخالفان حکومت. Error! Bookmark not defined.
- 4- 2- همراهی و تحریض مخالفان امام در جنگ جمل. Error! Bookmark not defined.
- 4- 3- برپایی جنگ علیه امام(ع)..... Error! Bookmark not defined.
- 4- 4- تجاوزات نظامی Error! Bookmark not defined.
- 5- بررسی نقش جریان قاعدین در حکومت امیرالمومنین(ع). Error! Bookmark not defined.
- 5- 1- نقش قاعدین در جنگ جمل Error! Bookmark not defined.
- 5- 2- نقش قاعدین در جنگ صفین Error! Bookmark not defined.
- 5- 3- تاثیرات افکار قاعدین در حوادث بعد از جنگ صفین. Error! Bookmark not defined.
- نتیجه گیری Error! Bookmark not defined.
- فصل سوم: بررسی پیامدهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عملکرد صحابه در حکومت امیرالمومنین(ع) Error! Bookmark not defined.**
- 1- پیامدهای فرهنگی Error! Bookmark not defined.
- 1- 1- پیامدهای فرهنگی مثبت Error! Bookmark not defined.
- 1- 1- 1- گسترش علم و دانش Error! Bookmark not defined.
- 1- 1- 1- 1- تدوین کتب تفسیری و فقهی. Error! Bookmark not defined.
- 1- 1- 1- 2- گسترش تعلیم و تعلم. Error! Bookmark not defined.
- 1- 1- 1- 3- تاسیس حوزه‌های علمی. Error! Bookmark not defined.
- 1- 1- 2- نهادینه شدن فرهنگ اسلامی. Error! Bookmark not defined.
- 1- 1- 2- 1- گسترش فرهنگ وقف. Error! Bookmark not defined.

3- 1- 2- تهدید امنیت اجتماعی مسلمانان توسط خوارج. **Error! Bookmark not defined.**

3- 2- منفعل نمودن فضای جامعه **Error! Bookmark not defined.**

3- 2- 1- گسترش تفکر قاعدیگری **Error! Bookmark not defined.**

3- 2- 2- ترویج مکتب جبرگرایی **Error! Bookmark not defined.**

3- 2- 3- تحریف اندیشه حفظ جماعت. **Error! Bookmark not defined.**

3- 2- 4- اطاعت محض از امام جائز ... **Error! Bookmark not defined.**

3- 3- ایجاد فاصله طبقاتی و نژادی **Error! Bookmark not defined.**

3- 3- 1- رشد اشرافی گرایی **Error! Bookmark not defined.**

3- 3- 2- ادامه سیاست تبعیض نژادی .. **Error! Bookmark not defined.**

نتیجه گیری **Error! Bookmark not defined.**

نتیجه گیری نهایی **Error! Bookmark not defined.**

فهرست منابع **Error! Bookmark not defined.**

1- منابع عربی **Error! Bookmark not defined.**

2- کتب فارسی **Error! Bookmark not defined.**

مقدمه:

طرح تفصیلی تحقیق

1- بیان مسأله:

به اتفاق فریقین، افرادی که در دوران حیات حضرت رسول(ص) به ایشان ایمان آوردند و در اجرای رسالتش او را همراهی نمودند صحابه نامیده می‌شوند که هم عصر با پیامبر(ص) و بعد از رحلت ایشان دارای پایگاه اجتماعی و فرهنگی والایی در میان مردم بودند؛ اما با سرازیر شدن غنائم به جامعه اسلامی و تحولات اجتماعی که صورت پذیرفت، تغییرات وسیعی در جامعه اسلامی رخ داد که منجر به دسته بندی‌های سیاسی و اجتماعی گردید.

این تغییر و تحولات سیاسی که بعد از رحلت حضرت رسول(ص) در جامعه ایجاد شد، تاثیر خود را در تغییر و تحولات جایگاه و نقش صحابه نشان داد؛ بنابراین با توجه به اینکه امروزه ملاک پذیرش اعمال از طرف بسیاری از فرق اسلامی، عملکرد صحابه است؛ در این پژوهش برآنیم تا به بررسی نقش و جایگاه اجتماعی و فرهنگی صحابه در صدر اسلام و تغییر و تحولاتی که در این نقش و جایگاه به مرور زمان در دوران خلفا و حکومت حضرت علی(ع) ایجاد شد بپردازیم؛ لذا این سوالات مطرح می‌شود که آیا عملکرد آنها می‌تواند منطبق با اصول اولیه پذیرفته شده باشد؟ و آیا اعمال آنها می‌تواند عامل مشروعیت بخش حکومت امام علی(ع) باشد؟

2- اهمیت و فایده آن:

طبق فرمایش پیامبر اکرم(ص)، حضرت علی(ع) صراط مستقیم است که حق با ایشان سنجیده می‌شود، این در حالی است که بسیاری از مسلمانان این فرموده پیامبر(ص) را فراموش نموده‌اند و برای بسیاری از صحابه پیامبر(ص)، جایگاه و ارزشی را قائل شده‌اند که شایسته آن نیستند؛ از جمله پیامدهای این ارزشگذاری ناموجه، قرار دادن عملکرد صحابه به عنوان ملاک حق و باطل است؛ این

در حالی است که به گواهی تاریخ با گذر زمان بسیاری از صحابه پیامبر نقش و جایگاه معنوی و فرهنگی خود را به خصوص بعد از رحلت حضرت رسول(ص) از دست دادند و تاریخ را از مسیر اصلی خود منحرف نمودند. بروز این مسئله را می‌توان در دوران حکومت حضرت علی(ع) به وضوح مشاهده نمود؛ لذا لازم است تحولات و نقش و عملکرد صحابه در دوران خلافت حضرت علی(ع) بررسی شود تا به این واقعیت پی برد که یکی از عوامل مهمی که موجب شد تا حضرت علی(ع) طی دوران حکومت خود به طور کامل به اهداف خود نرسند؛ عدم همراهی صحابه و فراموش نمودن وظایف اصلی بوده است.

از جمله فواید این تحقیق آن است که با استناد به منابع تاریخی که مورد پذیرش عموم مسلمانان است، می‌توان با چهره‌های صحابی برجسته پیامبر اکرم(ص) و عملکرد آنها در مقاطع حساس تاریخ به خصوص در دوران خلافت حضرت علی(ع) آشنا شد، در این صورت خواننده به راحتی و فارغ از هرگونه القاء سیاسی خاص می‌تواند در مورد عملکرد افراد و حوادث آن دوران قضاوت نماید؛ علاوه بر این با تاملی در تحولات شخصیتی اصحاب و بررسی علل و نتایج و آثاری که از آن حاصل می‌شود می‌تواند عبرتی باشد برای همه افراد جامعه از جمله نخبگان و از طرفی اگر مجالی برای برادران اهل سنت جهت مطالعه متون و تحقیقات شیعه حاصل شود امید می‌رود این پژوهش بتواند برخی نقاط تاریک ذهن آنان را روشن نماید.

3- سابقه تحقیق :

با جستجو در کتابخانه‌ها و منابع اینترنتی از جمله ایرانداک، حوزه نت و نورمگز، 3 پایان نامه مرتبط با این تحقیق یافت شد که عبارتند از:

1- حکومت امام علی(ع) و نقش اصحاب بیعت رضوان در آن، فریبا صمدی، دانشگاه: پیام نور

استان تهران

2- نقش صحابه بدری در حکومت امام علی(ع)، آزاده رضوانی، دانشگاه: پیام نور استان تهران

3- نقش قاعدین در حکومت امام علی(ع)، ابراهیم خراسانی پاریزی، دانشگاه: تربیت مدرس

چنانکه مشاهده می‌شود هر کدام از این پایان نامه‌ها به گروهی خاصی از صحابه توجه نموده

و به علل و انگیزه‌های رفتار آنها پرداخته‌اند؛ در حالی که در پژوهش حاضر به صحابه تاثیرگذار اعم از مهاجر و انصار به طور دقیقتر توجه خواهد شد و با بررسی سابقه اجتماعی و سیاسی آنها از زمان ایمان آوردن تا دوران خلافت حضرت علی(ع)، نقش آنها در تحولات حکومت آن بزرگوار بررسی خواهد شد.

4- اهداف تحقیق :

هدف از نگارش این تحقیق، آشنایی بیشتر با دوران حکومت حضرت علی(ع) و خواص و نخبگانی است که چگونگی عملکرد آنها در فراز و فرودهای حکومت حضرت علی(ع) سرنوشت ساز شد و علاوه بر آن این موضوع، زمینه مناسبی را برای ایجاد معرفت سیاسی - اجتماعی و در پی آن تحلیل مسائل سیاسی - اجتماعی روز جامعه ایجاد خواهد نمود.

5- سوالات تحقیق :

5-1- سوال اصلی:

تغییر و تحول پایگاه اجتماعی و معنوی صحابه بعد از رحلت حضرت رسول (ص) چه تاثیری در دوران خلافت حضرت علی(ع) داشت؟

5-2- سوالات فرعی:

- 1- تغییرات عملکرد صحابه با توجه به نقش و وظایفی که داشتند، در دوران امام علی(ع) چگونه بوده است؟
- 2- جریان سازهیهای صحابه در دوران حضرت علی(ع) کدامند؟
- 3- پیامدهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تغییر و تحولات نقش صحابه، در حکومت حضرت علی(ع) چه بوده است؟

6- فرضیه‌های تحقیق :

صحابه در قبال منزلت‌های اجتماعی و فرهنگی خاصی که در دوران حضرت رسول(ص) به

دست آورده بودند، وظایف خاصی را در جهت پیشبرد اسلام و سنت نبوی عهده دار شدند؛ اما کم کم با تغییر در اصول، در عملکرد آنها نیز تغییر ایجاد شد، که با توجه به این تغییر پیامدهای سیاسی - اجتماعی وسیعی در جامعه عصر علوی اتفاق افتاد.

7- پیش فرض های تحقیق :

- 1- صحابه یاران و ایمان آورندگان به پیامبر(ص) هستند.
- 2- بسیاری از صحابه پیامبر از بدریون و احدیون در زمان امام علی(ع) حضور داشتند.

8- روش انجام تحقیق :

روش تحقیق توصیفی و تاریخی می باشد.

9- روش گرد آوری اطلاعات :

روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و فیش برداری می باشد.

10- تعریف مفاهیم:

10-1. نقش:

به وظایف و کارکردهایی می گویند که یک فرد، مادامی که در یک موقعیت خاص و معینی قرار دارد از خود بروز می دهد، نقش می تواند طبق روابط و یا ضوابط خاص خود تعریف شود.¹

10-2. پیامدهای سیاسی:

پیامد در لغت به معنای بازتاب، عارضه، عقبه، عکس العمل و واکنش است.² پیامدهای سیاسی در واقع بازتاب وظایف و کارکردهایی است که یک فرد، مادامی که در یک موقعیت سیاسی خاص و

1- غلام عباس، توسلی، نظریه های جامعه شناسی، ج3، قم، سمت، 1371ش، ص305؛ حسین، ابوالحسنی تنهایی، نظریه های جامعه شناسی، تهران، خردمند، 1372ش، ص306.

2- فرج الله، خداپرستی، فرهنگ جامع واژگان مترادف و متضاد زبان فارسی، شیراز، دانشنامه فارس، 1376ش، ص281.

معینی قرار دارد از خود بروز می دهد.^۱

10-3. پیامدهای فرهنگی:

بر اساس تعریف بالا، بازتاب فعالیت های ظاهری و وظایفی که صحابه در حوزه فرهنگی انجام داده اند پیامد فرهنگی صحابه نامیده می شود. در حقیقت پیامدهای فرهنگی به بازتاب وظایف و کارکردهایی می گویند که یک فرد، مادامی که در یک موقعیت فرهنگی خاص و معینی قرار دارد، از خود بروز می دهد.^۲

10-4. پیامدهای اجتماعی:

اجتماعی به معنای مدنی، جمعی، همگانی، معاشرتی و انفرادی است.^۳ منظور از پیامدهای اجتماعی در این پژوهش بازتاب عملکرد صحابه در زندگی اجتماعی مسلمانان و ارتباط آنان با یکدیگر می باشد.

10-5. تغییر عملکرد:

تغییر در لغت به معنای از حالی به حالی برگردانیدن، دگرگون کردن، چیزی را به شکل و حالت دیگر در آوردن است.^۴ منظور از تغییر عملکرد در اینجا یعنی صحابه با انحراف از سیره پیامبر اکرم (ص) از مسیر اصلی خود خارج شده و سیره آن بزرگوار را دگرگون نمودند.

10-6. صحابه:

10-6-1. صحابه در لغت:

صحابه جمع صاحب و صحابی است. لغویون در مجموع 5 معنا برای این واژه ذکر نموده اند

1- غلام عباس، توسلی، همان.

2- همان.

3- فرج الله، خداپرستی، ص 35.

4- حسن، عمید، فرهنگ عمید، ج 13، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، 1377ش، ص 406.

که عبارتند از: 1- یار و یاور¹ 2- ملازمت و همراهی² 3- تبعیت و پیروی³ 4- محفوظ⁴ 5- نزدیکی⁵. تمامی معانی سابق به علت نزدیکی به شخص پدید می آیند.

10-6-2. در اصطلاح:

دانشمندان درباره این واژه تعاریف مختلفی ارائه نموده اند؛ مثلاً در صحیح مسلم صحابی اینگونه تعریف شده است: «صحابی کسی است که پیامبر را در حال نبوت آن حضرت ملاقات کرده و در آن حال، خود مسلمان بوده و به نبوت ایشان ایمان داشته و با اسلام از دنیا رفته باشد.»⁶ و یا به گفته امام احمد بن حنبل، صحابی به کسی گفته می شود که یک روز یا یک ساعت یا یک لحظه با پیامبر اکرم (ص) مصاحبت داشته باشد.⁷ بخاری،⁸ واقدی،⁹ قاضی ابابکر بن الطیب الباقلانی، ابوحامد غزالی¹⁰ از جمله کسانی هستند که بر این تصریح دارند که مجرد رویت پیامبر اکرم (ص) از سوی شخص برای اعطای صحابی به وی کافی است.

در هر حال صحابی بودن به هر دو معنای لغوی و اصطلاحی مورد اتفاق ملت اسلام است و شامل کلیه مسلمانانی است که معاصر رسول خدا بوده و با آن حضرت ملاقات داشته و به ایشان گرویده بودند.

-
- 1- خلیل بن احمد، فراهیدی، کتاب العین، 8 جلد، ج 2، قم، انتشارات هجرت، 1410ق، ج 3، ص 124.
 - 2- همان؛ اسماعیل بن حماد الجوهری، الصحاح، احمد عبدالغفور العطار، 6 جلد، ج 4، بیروت، دارالعلم للملایین، 1407ق، ج 1، ص 162.
 - 3- احمد بن فارس بن زکریا، معجم مقاییس اللغة، عبدالسلام محمد هارون، 6 جلد، [بی جا]، مکتبه الاعلام الاسلامی، 1404ق، ج 3، ص 335.
 - 4- حسن بن عبدالله، ابوهلال عسگری، الفروق اللغویه، موسسه النشر الاسلامی، ج 1، قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین، 1412ق، ص 308.
 - 5- احمد بن فارس بن زکریا، همان.
 - 6- احمد بن علی، ابن حجر عسقلانی، الاصابه فی تمییز الصحابه، عادل احمد عبدالوجود و علی محمد معوض، 8 جلد، ج 1، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1415ق، ج 1، ص 9.
 - 7- علی بن محمد، ابن اثیر، اسد الغابه، 6 جلد، بیروت، دارالفکر، 1409ق، ج 1، ص 9.
 - 8- ر.ک: محمد بن اسماعیل، بخاری، صحیح بخاری، ج 4، ص 188.
 - 9- ر.ک: علی بن محمد، ابن اثیر، ج 1، ص 19.

7-10. جریان:

در لغت به معنای به وقوع پیوستن امری است¹ و در اینجا عبارت است از تشکل، جمعیت یا گروه اجتماعی معین که در دوره ای آغاز شده، عینیت یافته و در مدت یا دوره ای استمرار داشته و به پایان رسیده یا ادامه دارد.

11 - سازمان دهی تحقیق:

این تحقیق شامل 3 فصل خواهد بود:

فصل اول: بررسی تغییرات عملکرد صحابه

فصل دوم: بررسی جریان‌های صحابه در دوران خلافت حضرت علی (ع)

فصل سوم: پیامدهای سیاسی و اجتماعی تغییر و تحولات صحابه بر حکومت حضرت علی (ع)

¹ - حسن عمید، ص 461.